

TÜRK DİLİ

DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ

Sayı:661
1/2007

Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN
Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN
Bekir OĞUZBAŞARAN
Fatma CAN
Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ
Nabi BALKANLI
Yrd. Doç. Dr. Müslüme NARİN
Cevdet ASLANGÜL
Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR
Kenan ERZURUM
R. Sami HAMAMCI
Nail TAN
Adem TERZİ
Ayşe BALCI
Rabia ÇOLAK

Atatürk ve Kültürel Alandaki Çağdaşlaşmada Türk Dilinin Yeri*

Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ

Atatürk'ün doğumunun 125. yıl dönümünü kutlama dolayısıyla geldiğimiz Afyon ilinde ve Kurtuluş Savaşı'mızın yüz ağartıcı zaferini simgeleyen bir üniversitede, Kocatepe Üniversitesinde bulunmaktan büyük bir mutluluk duyuyor ve hepimizi sevgi ve saygılarımla selamlayarak sözlerime başlamak istiyorum.

39

Değerli dinleyiciler, panelimizin genel konusu “Atatürk ve Türk dili”dir. Bu konu üzerinde hem tarafımızdan hem de başka meslektaşlarımız tarafından belirli günlerde ve sırası düştükçe epey konuşulmuş veya yazılar yazılmıştır. Ancak, Atatürk'ün bu konuya neden özel bir değer vererek eğildiği dikkate alınır ve dilin bir millet varlığı içindeki yeri göz önünde bulundurulursa, Türk dili var oldukça bu konu gündemde kalacak ve üzerinde çok yönlü derinlemesine çalışma ve değerlendirmeler yapılmaya devam edilecektir. Çünkü dil, bilindiği üzere yalnızca günlük konuşmalarda yer alan ve bireyler arasında karşılıklı basit bir anlaşma aracı olmaktan ibaret değildir. Onun bireyler dışında sosyal bir yanı da bulunduğu, niteliği bakımından aynı zamanda sosyal bir manevi varlık olduğu için, bir toplumu oluşturan bireyleri birbirine kenetleyen, onlar arasındaki ortak duygu ve düşünceleri güç-

* Atatürk'ün doğumunun 125. yıl dönümü dolayısıyla 6 Kasım 2006 tarihinde TDK ile Afyon Kocatepe Üniversitesi Rekrörlüğünce düzenlenen “Atatürk ve Türk Dili” konusundaki açık oturumda yapılan konuşmadır.

lendiren sosyal bir akrabalık bağı kurma özelliğine de sahiptir. Ulusal birliği koruyan bir araç görevi yüklenmiştir. Bir toplumun millet niteliğini kazanabilmesi de, o topluma özgü gelişmiş bir dilin varlığı ile mümkündür. Dil aynı zamanda düşüncenin de kaynağıdır. Çünkü, insan ancak dil ile düşünebilir. Yani kafasındaki her türlü düşünceyi, yüreğindeki çeşitli duyguları ancak konuşma ve yazı ile dışarı vurabilir. Bu nedenle dil aynı zamanda bir düşünce aracı demektir. Dolayısıyla, yeni yeni duygu ve düşünceler ortaya atma niteliğindeki yaratıcılığın da kaynağıdır. Eğer yaratıcı düşünceler, dilin anlatım gücündeki yetersizlik dolayısıyla dışarı vurulmazsa, bu yaratıcılık körelir ve söner. Demek oluyor ki çok gelişmiş yüksek düzeyde bir dil olmadan yaratıcı düşünceler ortaya konamaz.

Öte yandan dil toplumun uzun yüzyıllardan beri biriktire geldiği her alandaki söz varlığını kendi hazinesinde topladığı için, aynı zamanda bir milletin, tarihî ve sosyal yaşamındaki bütün birikimlerin ifadesi olan kültür varlığının, kültür zenginliğinin de göstergesidir. Kültür düzeyleri yüksek olan milletlerin dilleri zengindir. Anlatım olanakları çok geniştir. Gelişmiş bir dil edebiyat, sanat, bilim ve felsefe alanlarında üstün değerlerde eserler verebilen bir dil demektir. İnsanoğlunun ihtiyaç duyduğu her kavramı anlam incelikleri ile karşılayabilecek güce sahip bir dil demektir. Böyle anlatım gücü yüksek düzeydeki köklü ve güçlü diller, toplumların geleceğe uzanan gelişmelerinde de önemli bir etkidir. Dolayısıyla tarihî varlığı boyunca biriktire geldiği kültür değerlerini aynı zamanda geleceğe aktaran bir araçtır. Bütün bu özellikler ile de diller ulusların, birer kimlik belgesidir. Bu kimlik belgesi zaman içinde eriyip kaybolma tehlikesine uğrarsa, o dili konuşan toplum veya millet de kimliğini, dolayısıyla varlığını yitirir ve eriyip yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Tarihte bunun çeşitli örnekleri vardır. Söz gelişi VIII-IX. yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeybatısındaki bölgelerde yurt tutmuş olan Bulgar (< *bul-gar*; bulayan veya *bel-ogur* "beş Oğuz": M. Räsänen, *Versuch eines Etymologischen Wörterbuch der Türkischen Sprachen*, Helsinki 1969; A. Ercilasun, *Türk Dili Tarihi*, Ankara 2004) Türklerinin yavaş yavaş İslavlaşarak dillerini ve milliyetlerini yitirmiş olmaları gibi.

Dilin bu çok yönlü yaşamsal ve toplumsal özelliklerini, engin sezgi gücü ile çok iyi kavramış olan Atatürk, Türk dilinin Türk ulusu için ne ifade ettiğini, biraz sonra ele alacağımız Dil Devrimi dolayısıyla yaptığı konuşmalarından birinde şu sözlerle dile getirmiştir:

“Türkiye Cumhuriyetini kuran Türk halkı Türk milletidir. Türk milleti demek Türk dili demektir. Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü, Türk milleti geçirdiği nihaysiz felaketler içinde ahlakını, an’anelerini, hatıralarını, menfaatlerini, kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyinin dili sayesinde mubafaza olduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zibnidir.”¹

Bu kısa girişten sonra asıl konuya, “Atatürk ve Türk dili” konusuna geçebiliriz. Ancak, biz burada bu konu üzerinde dururken zamanımızın kısıtlı olması nedeniyle, Dil Devrimi’nin 1932’den günümüze uzanan süreçleri üzerinde ayrıntılara giren açıklamalar yerine, yalnızca onu temel hedefe ulaştıran noktaları ve Türk toplumunun kültürel kalkınmasındaki yeri üzerinde genel bir değerlendirme yapmakla yetineceğiz.

Atatürk “*Millî Mücadele*” diye adlandırdığımız Kurtuluş Savaşı’na başlar-ken alt yapısını çok daha önceki yıllarda olgunlaştırdığı iki temel ilkeyi benimsemiş bulunuyordu. Bunlardan birincisi ülkeyi düşman istilasından kurtararak, ulusunu her yönü ile tam bağımsız bir siyasi varlığa kavuşturmak; ikincisi de bu toplumun siyasi ve sosyal yapısında gerçekleştirilecek yenileşmeler ile onu en kısa zamanda uygarlık düzeyinin ön safında yer alacak çağ-
daş, modern bir devlet durumuna götürebilmektir. Görülüyor ki Atatürk Türk ulusunun bağımsızlığını bir bütün olarak ele almış ve bunu vazgeçilmez bir temel ilke, bir temel devlet felsefesi olarak benimsemişti. Çünkü sosyal yapısı sağlam temellere oturtulmamış bir devletin siyasi bağımsızlığını sürdürebilmesi olanaksızdı.

Hepimizin tarihî kaynaklardan ve okuduğumuz çeşitli eserlerden tanık olduğumuz üzere, Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı’ndan ve I. Dünya Savaşı’ndan mağlup ve bitkin olarak çıkmış, halk bu uzun savaş yıllarının getirdiği yenilgi ve sıkıntılarla yüz yüze kalmış, bitap düşmüştür. Üstelik Osmanlı toprakları düşman Avrupa devletlerinin işgal ve taksimine uğrayarak parçalanmıştır.

Atatürk böyle korkunç bir yangının külleri arasından çekip çıkardığı Türk halkını ve ülkesini bu durumdan kurtarmak için askeri ve ulusu ile el ele vererek teşkilatlanırken, Avrupa’nın gözde siyasileri ve tanınmış gazeteleri ve hatta memleket içindeki bazı aydınlar, bütün dünyanın kuvvetlerine karşı ulu-

1 Afer İnan, *Medenî Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El yazıları*, TTK yay., Ankara 1998, s. 19.

sal bir hareket yaratarak ülkeyi kurtarma mücadelesine girmenin çocukça bir hayal, bir çılgınlık olduğunu dile getirerek alaya alıyorlardı. Ne var ki Atatürk'ün üstün askerlik yeteneği dışında, dâhi kişiliğini oluşturan öteki özellikleri ve Türk halkı ile askerinin el ele vererek onun etrafında oluşturduğu “*Kuvayımilliye*” ruhu, iç ve dış düşmanların bütün bu hesaplarını allak bullak ederek, Millî Mücadele'yi bir zafer mucizesine dönüştürmüştür. 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen Cumhuriyet, işte böyle bir çetin savaşın ortaya koyduğu parlak sonuçtur. Her yönü ile bağımsız bir Türk devletinin kuruluşudur.

Şimdi sıra ikinci hedefin gerçekleştirilmesindedir. Bu hedef Türk toplumunu yalnız siyasal yapısı bakımından değil, sosyal yapısı bakımından da çağdaş değerlere sahip ve zaman içinde gelişip güçleşmeye açık bir toplum durumuna getirmektir. Toplum, alışlagelmiş ve gelişmesine engel olmuş köhne değer ölçülerinden sıyrarak ve bir zihniyet değişiminden geçirecek, ona yepyeni bir çehre, bir kişilik kazandırmaktır. İşte Atatürk ilke ve devrimleri diye adlandırdığımız köklü yenileşmeler böyle bir anlam taşır. Gerçi toplumu yüzyılların alışkanlığını kırarak böyle çağdaş bir yapıya kavuşturabilmek kolay bir iş değildi. Büyük yetenek, derinlemesine kavrayış ve sosyal tecrübe gerektiren bir işti. Ama burada sırası gelmişken hemen belirtelim ki Atatürk kişilik yapısı bakımından hayalperest bir insan değildir. Onun düşünce sisteminde yer alan ilkeler, “*ideoloji*” diye nitelendirilen donmuş düşünce kalıplarından uzaktır. Doğrudan doğruya Türk ulusunun tarihî, sosyal ve kültürel gereksinimlerinden kaynaklanan ve bu gereksinimleri karşılayabilecek nitelikte olan akılcı, gerçekçi, dinamik düşüncelerdir. Yaptığı devrimlere ruh veren, onları birer esere dönüştüren canlı fikirlerdir. Çeşitli alanlardaki yenileşmenin ifadesi olan devrimleri başarıya ulaştıran sır da buradadır. Atatürk'e dâhi bir kişilik kazandıran özelliklerinden biri de gerçekçiliğe, akıl ve bilim ölçülerine verdiği değerdir.

Atatürk'ün düşünce sisteminde önce bir ilke olarak yer alan, sonra da teker teker uygulanmaya konularak verimli sonuçlar alınan devrimlerden biri de “*Dil Devrimi*”dir. Dil Devrimi, dilimizi, kendi kendini geliştirerek toplumun her türlü gereksinimini karşılama gücüne sahip zengin bir kültür dili durumuna getirme amacına dayanan ve başarısını uzunca bir uygulama sürecinde ortaya koyabilecek olan bir dilde yenileştirme hareketidir.

Dilde devrim yapma gereği söz konusu edilince ister istemez şöyle bir soruyu da yanıtlama gereği ortaya çıkmaktadır. O da: En az 2000 yıllık bir ta-

rihî geçmişe sahip olan Türk dili gelişmiş bir bilim ve kültür dili değil mi idi de, dile devrim yolu ile el atma gereği duyulmuştur?

Türk dili elbette tarihi milattan önceki birkaç bin yıla kadar uzatılabilen eski, köklü ve güçlü bir dildir. Metinleri elimizde bulunan milattan sonraki yüzyıllardan yani VII. yüzyıldaki Köktürklerden başlayarak tarihî dönem yazı dilleri hâlinde, yani gelişmelerle büyük çapta eserler ortaya koymuş; işlek bir dil olarak varlığını çok uzun yüzyıllar sürdürülmüştür. Ancak, Türk dünyasında XI-XIII. yüzyıllar arasında, Orta-Asya'dan batıya yönelmiş olan göçlerin ortaya koyduğu dalgalanmalar ve XIII. yüzyıldan başlayarak yeni yazı dillerini oluşturan siyasi ve sosyal çalkantılar, zamanla etkisini dilde de göstermiştir.

XI, XII. yüzyıllardan sonra Anadolu'da Oğuz-Türkmen konuşma dili temelinde kurulup gelişen Türk yazı dili de (Eski Türkiye Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi) XV. yüzyıl ortalarına kadar çok sağlıklı biçimde yol almış ve çok çeşitli konularda yüzlerce eser ortaya koymuştur. Ancak, XV. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluğa dönüşmesi ile birlikte, siyasal yapısı, imparatorluk sınırları içindeki çeşitli ulusları "Devlet-i Osmaniye" ve "Millet-i Osmaniye" deyimleri ile adlandırılan "Osmanlılık" ilkesine bağlı karma bir toplum durumuna sokmuştu. Devletin sosyal yapısında da dünya işlerini şeriat kurallarına bağlayan bir "ümmet" anlayışı, yani teokratik bir düzen egemendi. Bu durumun doğal bir sonucu olarak saray ve aydınlar çevresinde Arap ve Fars kültürü Selçuklular Döneminde olduğu gibi yeniden değer kazanma yolunu tutmuştur. Din dili ve bilim dili olarak Arapçaya, edebiyat dili olarak da Farsçaya hayranlık duygusu ile bağlanan Osmanlı aydını, bilinçli bir tutumla kendi dilini geliştirip güzelleştirme yolunu izleyecek yerde, bu iki dilin söz varlığından ve kurallarından yararlanmayı yeğlemiştir. Böylece dıştan yani bu yabancı dillerden gelen baskılar, kendi dilimizin iç yapısını zorlamış ve güzel Türkçemizin kendi kendini geliştirme gücünü yitirerek kısırlaşmasına yol açmıştır. Aydınlarımızdaki bilinç körlenmesinin sonucu diyebileceğimiz bu durum, bir süre sonra dilimizi *Osmanlıca* veya *Osmanlı Türkçesi* diye adlandırdığımız üç dilin karışmasından oluşmuş melez ve yapma dil durumuna getirmiştir. Türkçeyi hor görülen, geri plana itilen bir değer düşüklüğüne uğratmıştır. Her yanı yabancı öğelerle sarılıp sarmalanmış olan Türkçemiz kendi kendini işletemez ve geliştiremez duruma sürüklenmiştir.

Gerçi Osmanlıca diye adlandırdığımız melez dil, zaman içinde hayli gelişmiş, yüksek düzeyde bir kültür dili olmuştu. Ama Türkçenin canına okuyan bir yol alışla... Bu gelişmenin sonucu olarak aydınların dili ile halkın dili, konuşma dili ile yazı dili de birbirinden kesin sınırlarla ayrılmıştı. Bir Osmanlı aydınının evinde kullandığı gündelik konuşma dili başka, resmî yaşamında kullandığı, okuyup yazdığı dil bambaşka idi. Bu durumu küçük bir örnekle açıklamak yerinde olur. Söz gelişi XVII. yüzyıl halk şairi Karacaoğlan gönlündeki hercailiği:

*Deli gönül gezer gezer gelirsin,
Arı gibi her çiçekten alırsın,
Nerde güzel görsen orda kalırsın,
Ben senin derdini çekemem gönül*

dizeleri ile çok açık ve duru bir Türkçe ile anlatırken, XVIII. yüzyılın zevki çok incelmış, şiiirlerinde mahallî yaşama ağırlık veren divan şairi Nedim bile sevgilisine olan duygularını dile getirirken:

Leblerin mecrub olur dendân-ı sîn-i buseden

İşte bu hâletle öptürmek muhal olmuş sana (Bûse kelimesindeki sin harfinin dişlerinden dudakların incindiği için kendini bir türlü öptürmüyorsun.) diyecek kadar anlaşılmaz bir dile sahiptir. Yine XIX. yüzyıl şairlerinden Rasih de sanat değeri üstün bir şiiirinde :

*Süzme çeşmin gelmesin müjgan müjgan üstüne,
Urma zahm-ı sîneye perykân peykân üstüne,
Dilde gam var şimdilik lûtfeyle gelme ey sürür,
Olamaz bir hanede mibmân mibmân üstüne*

(Gözlerini süzme ki kirpiklerin üst üste gelip sinemdeki yaraya bir ok gibi saplanmasın. Ey neşe şimdi gönlümde gam var, sakın geleyim deme. Neşe ile gam gönül evimde bir arada misafirlik edemez.) diyecek kadar Türkçeden uzaklaşmış bulunuyordu.

Burada bir noktaya daha açıklık getirmek zorundayız. Şöyle ki: Toplumlar çeşitli siyasal, diplomatik, ticari ve kültürel nedenlerle zaman zaman birbirleriyle ilişkiye girerler veya farklı diller konuşan topluluklar aynı devlet yapısı içinde yer alabilirler. Bu durum ister istemez diller arasında birtakım kelime alışverişine de yol açar. Öyle ki alınan sözlerden bir kısmı o dilin ses

yapısına uydurularak yerlileştirilir ve dilin kendi malı durumuna getirilir. Türkçede bunun çeşitli örnekleri vardır: söz gelişi *afyon, anabtar, çağla, çelenk, fındık, fırın, fide, biber, kiraz, kiremit, balya, bando, batarya, bilet, bilye, domates, fabrika, iskele, iskele, papağan, pasta, pompa, reçete, toka, tulumba, vapur, patika, papatya, vişne, şapka* gibi sözcükler Yunanca, İtalyanca, Slavca, Macarca gibi dillerden alınarak kendi dilimize mal olmuş sözcüklördür. Bunlara Arapça ve Farsça kökenli *adalet, akıl, bereket, cabil, cetvel, düşman, emir, hasta, hedef, hücre, ibadet, ibracat, inkâr, merdiven, muhtar, sakin, sarhoş, sabte, sabtekâr, ticaret, tüccar* vb. sözcükler de eklenebilir. *Kördüğüm < Gordiom, Derebol < Tripolis, Sürmeli < Submari, Tahtakale < taht-ı kal'a* “kale altı” gibi yer adları da böyledir.² Ancak yabancı dillerden alınan sözcüklerin de bir sınırı vardır. Belirli bir sınırı aşan ve Türkçenin yapısına ters düşen alıntılar bir akın durumuna gelir ve yukarıda Arapça, Farsça sözcükler için belirttiğimiz tehlikeli duruma yol açar.

Acaba dilimizde Osmanlı Türkçesindeki ağırlık ve anlaşmazlık dolayısıyla ortaya çıkan bu yaraya merhem olacak çalışmalar yapılmadı mı? Bu derde bir çare aranmadı mı? Aranmaz olur mu? Elbette arandı. XIX. yüzyılın ikinci yarısında yani *Tanzimat* Döneminde ve onu izleyen *Servetifünûn* ve *Ferri atî* Dönemlerinde bu konuya birçok yazar el attı. Alfabe ve yazım (imla) da dâhil olmak üzere dilde bir *sadeleşme* hareketi başladı. Tanzimat hareketi ile batıya yönelmiş olan Osmanlı toplumunda, siyasal ve sosyal yapı yeni bir düzene sokulmaya başladığından, bu durum dil konusuna da yansdı. Edebiyat dünyasında ve basında; alfabe, imla ve dilde sadeleşme konularında çok şey yazıldı; çok tartışıldı. Ne var ki bütün bu çaba ve tartışmalara rağmen, sadeleşme fazla bir yol alamadı. Üstelik siyasî, ve edebî ilişki ve etkiler yoluyla dilimize bir de Fransızca sözcük akını etmeye başladı. Yalnız, bu dönemde yazılan bazı eserlerde ve özellikle gramer alanında Türkçenin varlığını da dikkate alan bir bilinçlenmenin başlaması ve yöntem bakımından batının örneklik etmesi gibi bir anlayışın ağırlık kazandığı da göze çarpar. Nitekim Hüseyin Cahit (Yalçın)'in “*Osmanlıca*” değil “*Türkçe*” adını kullanarak hazırladığı *Türkçe Sarf ve Nabiv* (1908-1910) adlı okul gramerleri böyle farklı bir yöntemin ürünleridir. Yazar bu münasebetle devrin özelliğini dile getirirken *Edebî Hatıralar* adlı kitabında, siyasî yaşamda olduğu gibi, dilimizde de kapitülasyonların bulunduğunu, Türkçenin içinde yabancı dillerin kurallarının ege-

2 Bu konuda ayrıntılı bilgi için Z. Korkmaz, “Türkiye Türkçesinde Yazı Diline Girmiş Günlük Yaşamla İlgili Alıntı Sözcükler ve Ekler”, *Türk Dili*, S.: 620 (Ağustos 2003), s. 118-127'ye bk.

men olduğunu ve bundan dolayı da dilimizin bağımsızlığını ve adını bile yitirdiğini dile getirmiştir. Türkçenin varlığını ortaya koymak ve Türkçe öğrenmek için Arap ve Fars dillerini öğrenme gereğine set çekmek gerekir diyerek bir gramer yazmaya karar verdiğini bildirmiştir.³

Bu çabalara elbette daha başkalarını da ekleyebiliriz. Ancak, gösterilen bütün gayretlere, verilen bunca mücadeleye rağmen, sonuçta, 1911 tarihinde, Selânik'te çıkarılan *Genç Kalemler* dergisi etrafında toplanan gençlerin başlattığı *Yeni Lisan* akımına gelinceye kadar, dil konusundaki çabalar, bir yanda "Fesahatçılar" diye adlandırılan Osmanlı Türkçesi yanlıları ile öbür tarafta "Tasfiyeciler" diye adlandırılan ve dildeki bütün yabancı kökenli sözlerin atılması görüşünü benimseyen iki kutup arasında gidip-gelen çatışmalardan öteye geçememiştir.

Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip, Aka Gündüz, Akil Koyuncu gibi genç yazarların başını çektiği Yeni Lisancılar, dilde bir hastalığın bulunduğunu, bu hastalığın da dile musallat olmuş yabancı kurallar olduğu görüşünden hareket ederek yaptıkları atılımlarla sadeleşme yolunda epey yol almışlardır. Ne var ki dava burada bitmemiştir. Konunun yalnızca yazarların inisiyatifi ile ve belirli tek yönde değil, devletin öncülüğünde ve geçmiş dönemlerin ortaya koyduğu sonuçlar göz önünde bulundurularak geleceğe uzanan verimli bir çizgide, akılcı, bilimsel bir yöntemle bir bütün olarak ele alınması gerekiyordu. İşte Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün öncülüğünde başlatılan *Dil Devrimi*, böyle tarihî bir gereksinimin ifadesi olan *Türkçeleşme* hareketidir. Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş kültür düzeyine ulaştırma yolunu açacak olan ve dilimizi çok gelişmiş zengin bir kültür dili durumuna getirebilme hareketidir.

Atatürk akılcı ve gerçekçi bir tutumla böyle bir yenileşmenin nasıl ele alınacağı konusunda yapılacak çalışmaları, o günün koşulları içinde, genel olarak dilimize yabancı kalmış ve halkın diline girmemiş yabancı sözlerin dilden atılması diye dile getirmiştir. Hatta bir sohbet sırasında, bu görüşüne *ke-tebe, yektübü* Arabındır, *kâtip, mektup* Türkündür sözleri ile açıklık kazandırmıştır. Öyle ya, farklı toplumlar arasındaki karşılıklı ilişkiler sırasında alınmış ve dilin potasında eritilerek Türkçeleştirilmiş sözlerin dilden atılmasına

3 Leylâ Karahan-Dilek Ergönenc, *Hüseyin Cahit, Türkçe Sarf ve Nabiv*, TDK yay., Ankara 2000, XVII. s.

gerek yoktu. Dilden atılacak olanlar, dilimizde bütün kalıp ve kuralları ile taht kurmuş olan ve halkça anlaşılmayan sözlerdi. Yalnız burada sırası gelmişken belirtelim ki Atatürk Döneminde olduğu gibi, Atatürk'ten sonraki bir süreçte de Dil Devrimi'ni yanlış algılayarak, Türkçeleşmeyi yine dilde ırkçılık anlayışı ile "arı Türkçecilik" diye ele alan yazarlar olmuş; bu uygulamanın doğurduğu sıkıntılar, yer yer günümüze kadar uzanagelmıştır.

Eğer konuyu ayrıntılarından uzak bir bütün olarak ele alırsak, 1932 yılına kadar çeşitli tarihî süreçlerden geçen Türkçemiz, 1932 yılında bir kimlik davası, çağdaşlaşmanın yolunu açan bir kültür davası olarak ele alınmıştır. Fikir dayanağı bakımından Türk toplumunun tarihî ve sosyal gereksinimlerinin ortaya koyduğu sağlam bir yönlendirme hareketidir. Bilinçli bir devlet icraatıdır. Gerçi Dil Devrimi 1932 yılında başlatılmıştır. Ancak, bu devrime temel oluşturacak kapsamlı ön gelişmeler açısından, 1928 ve daha önceki yıllardaki bazı gelişmeleri de içine alır. Bu bakımdan dilimizdeki yenileşmenin ilk yapı taşını "yazı devrimi" diye adlandırdığımız "alfabe devrimi" oluşturur. Alfabe devrimi 1923-1928 yılları arasındaki tartışma ve gelişmelerle Dil Devrimi'ne uzanan ilk köklü yeniliktir.

Atatürk'ün alfabe ve dil konusundaki görüş ve düşünceleri oldukça eskidir. İkinci Meşrutiyet (1908) öncesi yıllarda Bulgar Türkoloğu İvan Manolofla yaptığı bir konuşmaya kadar uzanır. 1917 yılında yayımlanan Macar Türkoloğu Gy. Németh'in *Türkische Grammatik* adlı eserindeki çevriyazı alfabesini de incelemiş; bu alfabenin Türk halkı için pratik olmadığını belirtmiştir.⁴ Aslında Atatürk böyle önemli değişimlerde tıpkı bir sosyolog gibi, önce sosyal yapıyı yani halkı bu değişimlere hazırlamak gerektiğini çok iyi biliyordu. Bu nedenle alfabe değişimi için de en uygun zamanı beklemişti. Nitekim daha 1923 yılında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi sırasında yapılan Latin alfabesinin kabulü önerisini ve Hüseyin Cahit'in İstanbul gazetecileri ile yaptığı bir toplantıda aynı önerinin ileri sürülmesini olumlu karşılamamıştı. Atatürk, daha sonraki yıllarda bu isteksizliğinin nedenini Falih Rıfki (Atay)'ya "*Hüseyin Cahit bana vakitsiz bir iş yaptırmak istiyordu. Yazı inkılabının daha zamanı gelmemişti.*" diye açıklamıştır.⁵ O, bu uygun zaman gerçeğini

4 Ayrıntı için bk. Z. Korkmaz, *Atatürk ve Türk Dili: Belgeler*, TDK yay. Ankara 1992, s. 5-11.

5 Falih Rıfki Atay, "Harf Devriminin 25. Yılına Kutlarken", *Türk Dili*, C. II, S. 23 (Ağustos 1953), s. 728.

daha sonraki açıklamalarında: “Uygulamayı birtakım aşamalara ayırarak olaylardan ve olayların akışından yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve basamak basamak hedefe ulaşmak gerekiyordu”⁶ sözleriyle dile getirmişti. Onun için 1923-1928 arası yıllar bu nitelikte bir hazırlık dönemidir. Bu yıllar arasında Arapça ve Farsça derslerinin ortadan kaldırılarak yeni sözler için bu dillere başvurma yolunun kapatılması, Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanununun çıkarılması, Türkiyat Enstitüsünün kurulması, uluslararası takvim ve saat ölçülerinin getirilmesi, Arap harfli rakamlar yerine Latin esaslı uluslararası rakamların kabulü bu konuda atılan öncü adımlardır.

Türklerin X. yüzyıldan, Anadolu’da devlet kuran Oğuzların da Anadolu bölgesine geldiklerinden beri kullanageldikleri Arap alfabesi, Türkçenin yapı ve özelliklerine uygun bir alfabe sistemi değildi. Bu nedenle daha batılılaşma hareketlerinin başladığı Tanzimat’tan beri bir imla ve alfabe sorunu ortaya çıkmıştı. Ama bir türlü çözüm getirilememişti.

Atatürk’ün 1928 yılında gerçekleştirdiği yazı devriminin dayandığı gerekçe, apayrı bir dil ailesine bağlı Arap dilinin ihtiyaçlarından doğmuş olan Arap yazısının Türk dilinin ihtiyaçlarını karşılayamaması, bunun yol açtığı okuyup yazma güçlüğü’nün sosyal ve kültürel gelişmelerin önünü tıkamış olmasıdır. Atatürk 9 Ağustos gecesi Sarayburnu Parkı’nda yaptığı tarihî konuşmasında, Arap yazısından gelen güçlüğü, halkın bütün emeklerini kısırlaştırarak çorak bir yolda yürümeye benzetmiş ve konuşmasını: “Bir milletin, bir toplumun yüzde onu okuma yazma bilir, yüzde seksen (doksanı) bilmez, bundan insan olanlar utanmak lazımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir. İftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir” diye başlayan sözleri ile sürdürmüştür. Bu konuda ulaşılabilecek sonucu da: “Güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bizim ahenkâr, zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir.” şeklinde dile getirmiştir. Bundan sonra 11-29 Ağustos tarihleri arasında Atatürk’ün başkanlığında alfabe uygulaması ile ilgili toplantılar yapılmış, bundan sonraki günler ve haftalarda Atatürk’ün yeni Türk alfabesini öğretmek için bizzat önderlik ettiği yurt gezilerine ayrılmıştır. Daha sonra 1 Kasım 1928 tarihinde hazırlanan yasa tasarıları kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.

6 M. Kemal Atatürk, *Nutuk* (Günümüz Türkçesine aktaran Z. Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2006, s. 10-11.

Şimdi sıra Dil Devrimi'ne gelmişti. Elbette Dil Devrimi'nin de bir ön hazırlık dönemi olmuştur. Yeni Türk alfabesinin kabulü, okullardan Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılmasıyla yazar ve gazetecilerin ellerinden geldiğince bu dillerden geçme sözleri kullanmaktan kaçınmaları; imla, sözlük, gramer ve dili yabancı sözlerden arıtma konusunu ivedili olarak gündeme getirmiş bulunuyordu. Bu nedenle daha önce kurulmuş olan *Dil Encümeni* yeni üyelerle güçlendirilerek bir *Dil İstişare Hey'eti* oluşturuldu. Bu heyet dil işleri ile uğraşacaktı. Bu arada dili yabancı sözlerden arıtma konusunda bazı eserler de yazılmıştı. Bunlar içinde en ilgi çeken, Sadri Maksudi Arsal'ın *Türk Dili İçin: Geçmişteki, Bugünkü ve Gelecekteki Yazı Dilimiz* adlı eseri idi. 1930 yılında yayımlanan, Türk dilini düzeltme ve geliştirme yollarını göstermek üzere hazırlanmış olan bu eser, Atatürk'ün ilgisini çekmiş; iç kapağına dil ile ulus arasındaki bağlantıya işaret eden ve dilin bilinçli olarak ele alınma gereğini vurgulayan şu ünlü özdeyişi eklenmişti:

"Millî his (toplum bilinci) ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında (gelişmesinde) başlıca etkindir. Türk dili dillerin en zenginlerindedir. Yeter ki bu dil şuurla (bilinçli olarak) işlensin!"

49

Bu sözler, Atatürk'ün, dilin bir ulus ve o ulusun kültür varlığı içindeki yerini ne denli kapsamlı ve derinlemesine kavramış olduğunu göstermektedir.

O günlerde, Türk dilinin Tanzimat Döneminden beri bir türlü çözüme götürülemeyen imla, gramer, terim ve sözlük gibi konuları ivedilikle çözüm bekliyordu. Bunları, bu alanların uzmanı olmayan geçici komisyon ve Dil İstişare Hey'eti ile yürütmek olanaksızdı. Sırf bu işlerle uğraşacak özel bir kuruluşa gereksinim vardı.

Öte yandan Atatürk, 1929 yılından beri tarih ve dil konuları ile yakından ilgileniyordu. O, batı kaynaklı eserleri okudukça, onların Türk kavmi için verdikleri yanlış ve kasıtlı yargıları gördükçe bunların mutlaka Türk tarihinin ve Türk dilinin kaynaklarına inen araştırmalarla düzeltilmesi gereğine inanıyordu. Ayrıca, tarih konusunda incelediği eserlerde gözüne ilişen bazı kayıtlar ve bilimsel görüşler, onun düşüncesini, Türk tarihi gibi Türk dilinin de zengin kaynaklarının bulunduğu görüşüne yöneltiyordu. İşte Tarih ve Dil Kurumları böyle ulusal bir ihtiyacın ürünü olarak kurulmuştur. 12 Nisan 1931 tarihinde kurulan ve 1932 yılı temmuzunda ilk kurultayını yapan *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti* (günümüz *Türk Tarih Kurumu*)nin 11 Temmuz

1932 tarihindeki kapanış akşamında, Çankaya Köşkü'nde yapılan toplantıda, Atatürk'ün Kurultay üyelerine: “*Dil işlerini düşünme zamanı geldi, ne dersiniz?*” sorusuna aldığı olumlu cevap ile 12 Temmuz 1932 tarihinde gerekli resmî işlemler tamamlanarak *Türk Dili Tetkik Cemiyeti* yani bugünkü *Türk Dil Kurumu* da kurulmuş oldu. Cemiyetin Atatürk tarafından çizilen resmî tüzük taslağında da amaç: “*Türk dilinin öz güzelliğini meydana çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek*” olarak belirtilmiştir.

Bu kurumun yapacağı işlerin de bir kurultayda ele alınarak ayrıntılı ve sağlıklı bir programa bağlanması uygun görüldüğünden 26 Eylül-4 Ekim 1932 tarihleri arasında, İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan *Birinci Türk Dili Kurultayı* bu alanda yapılacak işleri mükemmel bir programa bağlamıştır. Türk toplumunda, dil bilincini canlı tutmak için 26 Eylül tarihi Dil Bayramı olarak kabul edilmiştir. Atatürk'ün hayatta olduğu 1932-1938 yılları arasında, farklı çalışma süreçleri içeren ama birbirini tamamlayan üç kurultay yapılmıştır. Yapılan çalışma ve uygulamaları yakından izleyen Atatürk, gerektikçe devreye girerek o günün koşullarına bağlı çalışmalarını daha verimli ve sağlıklı kılmaya çalışmıştır. Kurultaylar ve çalışmalar Atatürk'ten sonraki yıllarda da hızla sürdürülmüştür. 1932'den günümüze uzanan 73 yıl içinde dilimiz Türkçeleşme, öz güzelliğini ortaya koyma ve gelişme yolunda, aradaki bazı inişli-çıkışlı dalgalanma süreçlerine rağmen genel olarak çok verimli sonuçlara ulaşmıştır. Bu sonuçları şu noktalarda özetleyebiliriz:

1. Dil Devrimi ulaşmak istediği hedefi yakalamış, Türkçemiz gelişmeye ve zenginleşmeye açık bir dil kıvamına getirilmiştir.
2. Dilimize vaktiyle kendi kural ve kalıpları ile girerek onu kısıtlaşmaya sürükleyen yüzlerce Arapça, Farsça ve Fransızca söz dilden ayıklanarak yerlerine Türkçenin özelliklerine uygun ve halkça da benimsenen yeni karşılıklar konmuştur: *Adem-i itilâf/uyuşmazlık, ceza-yı makdî/para cezası, intihap/seçim, mabrukât/yakıt, nâçar>çaresiz, plasman/yatırım, tolerans/boşgörü, şayia/söylenti* vb.

Devrim uygulaması ile dil varlığına kazandırılan sözlerin bir bölümü de halk ağızlarından aktarılmış olan sözlerdir: *alan, araç, aylak, kavşak, doruk, güney, kuzey, ürün, yozlaşmak* gibi.

Dilimize kazandırılan sözlerin bir kısmı da çeviri yolu ile elde edilmiş karşılıklardır: *Arabi/Arapça, Bağdadî/Bağdatlı, kemanî/kemancı, zî-kıymet/değerli, tenevvür etmek/aydınlanmak, tekzip etmek/yalanlamak, iane/yardım, entelektüel/aydın, kroki/taslak, enformasyon/danışma* gibi.

Bunlara *baskı, bitki, bölüm, bunalım, dolmuş, simge, tutarlı, tutarsız, basım evi, bilirkişi, gecekondü, gökdelen, olağan üstü, sağduyu* gibi dilimizin türetme ve birleştirme kurallarından yararlanılarak yapılmış olanları da katabiliriz.

Bu dönemin verimli çalışmalarından biri de terimler konusunun ele alınması; Arapça, Farsça ve Fransızcadan geçme yabancı terimler yerine Türkçe karşılıkların getirilmesidir. Hatta bu çalışmalar sırasında *subay (zabit), astsubay, er, erbaş, onbaşı, binbaşı, yarbay* gibi askerî terimlerin Türkçeleştirilmesinde Atatürk'ün büyük etkisi vardır. Hele *açı, artı, eksi, bölü, çarpı, toplam, üçgen, eşkenar üçgen, dörtgen, dikdörtgen* vb. yığınlarca matematik ve geometri terimi bizzat Atatürk tarafından yapılmıştır. Onun bu yeni terimlerle bir geometri kitabı yazdığını da biliyoruz. 1936 yılından beri yapılagelen çalışmalarla bugün birçok bilim dalı artık büyük oranda kendi alanlarının Türkçe terimlerine sahiptir. Eksik kalan alan ve bilim dalları için de Türk Dil Kurumunda oluşturulan uzman komisyonlarla hızla çalışılmaktadır.

3. İlk kez Cumhuriyet Döneminde dile devlet eli uzanmış ve özellikle Atatürk Döneminde, ulusal kültür politikası ile örtüşen ulusal bir dil politikası izlenmiştir.
4. Dil Devrimi halkça da benimsenmiş Türk halkında bir ana dili sevgisi uyandırılmıştır.
5. Aydınların dil ile halkın dili, konuşma dili ile yazı dili arasındaki kopukluk giderilmiştir. Türkçemiz, anlatım bakımından dolambaçsız, daha kısasa, açık ve anlaşılır bir üsluba konuşurulmuştur.
6. Batıda 100-150 yıldan uzun bir geçmişi olan Türk dili alanındaki çalışmalar, bizde ancak Cumhuriyet Döneminde bilinçli olarak yerini bulmuş ve üniversitelere girmiştir. Bugün hemen her üniversitede Türk dili için kürsüler ve ana dilim dalları kurulmuştur.
7. Dilimizin tarihî dönemlerinden başlayarak Türkçenin birçok alanında yüzlerce çalışma ürünü eser ortaya konmuş, Türkçe temelinde sözlük ve gramerler yazılmıştır.

8. Bütün bu çok yönlü gelişmeler sonunda Türkiye, Türklük bilimi ve Türk dili araştırmalarının merkezi olmuştur.

Acaba, yukarıda belirtilen gelişmelerle bugün artık yapılacak iş bitmiş midir? Elbette hayır! Planlı ve programlı bir çalışma ile daha pek çok şeyin ortaya konması gerekmektedir. Elbette Türk dili var oldukça çalışmalar sürdürülecek, zaman içinde bunlar da gerçekleştirilecektir. Ancak, Dil Devrimi ile ulaşılan bütün bu verimli sonuçlara rağmen, bugün Türkçemiz konusunda güncel önemli birtakım sorunlarla karşı karşıya bulunduğumuz da bir gerçektir. Bunlar ayrı birer konuşma ve toplantı konusu alacak kadar geniştir. Ancak şu kadarını belirtmekle yetinelim ki yazımı (imla), söyleyiş (telaffuz), anlatım yetersizliği, sınırlı bir söz varlığı ile yetinme dilde ırkçılık anlayışının ve arı Türkçeciliğin, getirdiği söz varlığındaki daralma, bazı alanlardaki terim eksiklik ve yetersizliği dilimize yeniden pek çok batı kökenli, özellikle İngilizce sözlerin akın etmesi, iş yerlerine istila hâlinde yabancı adlar verilmesi gibi çözüm bekleyen birçok sorunlarımız vardır. Bunların altında yatan temel neden de bizce eğitim yetersizliği ve halkımızda bir ana dili sevgisi bulunduğu hâlde, bir kısım insanımızda bunun bilinçli bir sevgiye bağlanamamış olmasıdır. Daha başka bir söyleyişle, bu konudaki duyarsızlığın getirdiği bir bilinç körlenmesinin varlığıdır. Tıpkı Osmanlı aydınında olduğu gibi. Bu türlü sorunların çözümü için de gerek dil ile uğraşan bilim adamlarımız gerek Türk Dil Kurumu tarafından çok yönlü çalışma ve yayınlar yapılmaktadır. Elbette bu duyarlılıkla bu tür sorunlar da bir gün çözüme kavuşacak ve Türk dili kültürel alandaki yol alışını hızla sürdürecektir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün doğumunun 125. yıl dönümünde onun ve onunla birlikte bu davayı göğüsleyerek bizi bugünlere kavuşturan çalışma arkadaşlarının aziz anıları önünde saygı ve şükran duyguları ile eğiliyor; ruhları şad olsun diyerek konuşmamıza son veriyoruz.

Sizlere de sevgi ve saygılarımı sunuyorum.